

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΑ 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014 - ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:

**ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΤΡΕΙΣ (3)**

Διδαγμένο κείμενο

Άριστοτέλους *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (B1,1-4)

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κοιμιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἂ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σῶφρονα σῶφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος:

«Οὐτ' ἄρα φύσει... τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι».

Μονάδες 10

B1. Ποια είναι, κατά τον Αριστοτέλη, τα είδη της αρετής; (μονάδες 5). Με ποιον τρόπο κατακτάται καθεμία (μονάδες 5) και ποιος έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοση ή την απόκτησή τους; (μονάδες 5)

Μονάδες 15

ΑΡΧΗ 2ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ – Γ΄ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ

B2. «τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον»:

Πώς οδηγείται ο Αριστοτέλης σε αυτή τη θέση (μονάδες 5) και πώς την τεκμηριώνει; (μονάδες 10).

Μονάδες 15

B3. Ποια είναι η τριμερής «διαίρεση» της ψυχής, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς σχετίζεται αυτή με τις ανθρώπινες αρετές;

Μονάδες 10

B4. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου, να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό και ένα ομόρριζο επίθετο της νέας ελληνικής, απλό ή σύνθετο.

οὔσης, ἔσχηκε, πεφυκότων, χρησάμενοι, μανθάνομεν.

Μονάδες 10

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Ἴσοκράτους Ἀρχίδαμος, 103-105

Οἶμαι γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀγνοεῖν, ὅτι πολλαὶ πράξεις ἤδη τοιαῦται γεγόνασιν, ἃς ἐν ἀρχῇ μὲν ἅπαντες ὑπέλαβον εἶναι συμφοράς, καὶ τοῖς παθοῦσι συνηχθέσθησαν, ὕστερον δὲ τὰς αὐτὰς ταύτας ἔγνωσαν μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίας γεγενημένας. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν; Ἀλλὰ καὶ νῦν τὰς πόλεις τὰς γε πρωτεύουσας, λέγω δὲ τὴν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, εὐροίμεν ἂν οὐκ ἐκ τῆς εἰρήνης μεγάλην ἐπίδοσιν λαβούσας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐν τῷ πολέμῳ προδυστυχήσασαι πάλιν αὐτὰς ἀνέλαβον, ἐκ δὲ τούτων τὴν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἑλλήνων καταστάσαν, τὴν δ' ἐν τῷ παρόντι τηλικαύτην γεγενημένην, ὅσην οὐδεὶς πώποτ' ἔσσεσθαι προσεδόκησεν· αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῦσιν.

συνάχθομαι: συμπονῶ, συμπάσχω

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις:

ὕμᾶς	:	την αιτιατική ενικού αριθμού στο γ' πρόσωπο
πόρρω	:	τον υπερθετικό βαθμό
ἀγαθῶν	:	το επίρρημα στον θετικό βαθμό
αὐτὰς	:	τη γενική πληθυντικού αριθμού στο β' πρόσωπο στο ίδιο γένος
ἡγεμόνα	:	τη δοτική πληθυντικού αριθμού

ΑΡΧΗ 3ΗΣ ΣΕΛΙΔΑΣ – Γ΄ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ

οἶμαι	:	το γ΄ ενικό πρόσωπο του παρατατικού
ὑπέλαβον	:	το απαρέμφατο του παρακειμένου στην παθητική φωνή
τοῖς παθοῦσι	:	τον ίδιο τύπο στον μέλλοντα
ἔγνωσαν	:	το γ΄ ενικό πρόσωπο της ευκτικής στον ίδιο χρόνο
καταστᾶσαν	:	το β΄ ενικό πρόσωπο της προστακτικής στον ίδιο χρόνο και στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω τύπων:

ὑμᾶς, συμφοράς, τοῖς παθοῦσι, τί, λαβούσας, ἡγεμόνα.

(μονάδες 6)

Γ3β. «αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῦσιν»:

Να μεταφέρετε την παραπάνω πρόταση στον πλάγιο λόγο, και με τους δύο τρόπους, με εξάρτηση από τη φράση: «**Ὁ ρήτωρ εἶπεν**».

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

ΟΔΗΓΙΕΣ (για τους εξεταζομένους)

- 1.** Στο εξώφυλλο να γράψετε το εξεταζόμενο μάθημα. Στο εσώφυλλο πάνω-πάνω να συμπληρώσετε τα Ατομικά στοιχεία μαθητή. Στην αρχή των απαντήσεών σας να γράψετε πάνω-πάνω την ημερομηνία και το εξεταζόμενο μάθημα. **Να μην αντιγράψετε** τα θέματα στο τετράδιο και **να μη γράψετε** πουθενά στις απαντήσεις σας το όνομά σας.
- 2.** Να γράψετε το ονοματεπώνυμό σας στο πάνω μέρος των φωτοαντιγράφων αμέσως μόλις σας παραδοθούν. **Τυχόν σημειώσεις σας πάνω στα θέματα δεν θα βαθμολογηθούν σε καμία περίπτωση.** Κατά την αποχώρησή σας να παραδώσετε μαζί με το τετράδιο και τα φωτοαντίγραφα.
- 3.** Να απαντήσετε **στο τετράδιό σας** σε όλα τα θέματα **μόνο** με μπλε ή **μόνο** με μαύρο στυλό με μελάνι που δεν σβήνει.
- 4.** Κάθε απάντηση τεκμηριωμένη είναι αποδεκτή.
- 5.** Διάρκεια εξέτασης: τρεις (3) ώρες μετά τη διανομή των φωτοαντιγράφων.
- 6.** Χρόνος δυνατής αποχώρησης: 10.00 π.μ.

ΣΑΣ ΕΥΧΟΜΑΣΤΕ ΚΑΛΗ ΕΠΙΤΥΧΙΑ

ΤΕΛΟΣ ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ

ΤΕΛΟΣ 3ΗΣ ΑΠΟ 3 ΣΕΛΙΔΕΣ

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ΄ ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ**

A1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επομένως, ούτε εκ φύσεως, αλλά ούτε και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν οι αρετές μέσα μας, που όμως έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, αλλά γινόμαστε τέλειοι με τον εθισμό.

Ακόμα, όσες ιδιότητες έχουμε από τη φύση, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που φαίνεται στις αισθήσεις μας. Γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις (της όρασης και της ακοής), επειδή είδαμε πολλές φορές ή ακούσαμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα τις χρησιμοποίησαμε, επειδή τις έχουμε ήδη, και δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους. Τις (ηθικές) αρετές όμως τις αποκτούμε, αφού πρώτα προβήκαμε σε ενέργειες άσκησης, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις άλλες τέχνες. Γιατί όσα πρέπει να κάνουμε, αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα. Για παράδειγμα, οικοδόμοι γίνονται με το να χτίζουν σπίτια και κιθαριστές με το να παίζουν κιθάρα. Με τον ίδιο τρόπο, λοιπόν, γινόμαστε και δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

- B1.** Ο Αριστοτέλης διακρίνει τις αρετές σε δύο είδη, στις διανοητικές και τις ηθικές. Οι διανοητικές αρετές, όπως είναι η σοφία και η σύνεση, σχετίζονται με τη λογική και ανήκουν, κατά τη διαίρεση του φιλοσόφου, στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχής («λόγον ἔχον»). Το βασικό γνώρισμά τους είναι ότι οφείλουν τη γένεση και την ανάπτυξή τους κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία, η οποία απαιτεί εμπειρία και χρόνο. Η φράση το «πλεϊον» υποδηλώνει την ύπαρξη και άλλων παραγόντων που δεν αναφέρονται στο συγκεκριμένο απόσπασμα. Από τα παραπάνω συνάγεται το ότι την κύρια ευθύνη για την μετάδοση των διανοητικών αρετών την έχει ο δάσκαλος. Η επιλογή της λέξης «αύξηση» δεν είναι τυχαία, καθώς κατ' αυτόν τον τρόπο επισημαίνεται ότι η διανοητική αρετή δεν ολοκληρώνεται ποτέ και ταυτίζεται με μια πορεία διαρκούς καλλιέργειας της γνώσης.

Από την άλλη, οι ηθικές αρετές, όπως είναι η δικαιοσύνη και η σωφροσύνη, έχουν σχέση με το δεύτερο μέρος του λογικού μέρους της ψυχής («ἐπιθυμητικόν»), που μετέχει και στο «λόγον ἔχον» και στο «ἄλογον» μέρος. Η κατάκτησή τους οφείλεται στον εθισμό («ἔθος»), δηλαδή στη συνήθεια που διαμορφώνεται με την επανάληψη μιας ενέργειας. Ο Αριστοτέλης για να ενισχύσει αυτή την άποψη, επισημαίνει την ετυμολογική συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στις λέξεις «ἠθική» και «ἔθος». Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι αποτελούσε βαθιά πίστη του φιλοσόφου η εξάρτηση σε απόλυτο βαθμό του ἔθους από το ἠθος. Σε αντίθεση, λοιπόν, με τις διανοητικές αρετές, στις ηθικές το βάρος για την κατάκτησή τους πέφτει στον ίδιο τον άνθρωπο, αφού για να

εθίσει την ψυχή του σε ενάρετες πράξεις πρέπει να καταβάλει αδιάκοπη άσκηση. Εξαρτάται δηλαδή απόλυτα από αυτόν αν θα αποκτήσει ήθος «εύγενές και φιλόκαλον». Τις ίδιες απόψεις υποστήριζε και ο Πλάτωνας στο έργο του «Νόμοι».

B2. Στο δεύτερο απόσπασμα ο Αριστοτέλης εισάγει ένα νέο επιχειρήμα(ἔπι), προχωρώντας σε βαθύτερη εξέταση του θέματός του. Αρχίζει, λοιπόν, με αναφορά σε όσα ο άνθρωπος έχει από τη φύση του και όχι από εθισμό. Αυτά που δόθηκαν από τη φύση, δόθηκαν αρχικά ως δυνατότητες και, όταν αναπτύχθηκαν πλήρως τα γνωρίσματά τους, έγιναν ικανότητες. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσει τις αισθήσεις, οι οποίες δόθηκαν a priori στοιχεία της ύπαρξης του ανθρώπου. Έτσι, ο άνθρωπος διαθέτει εκ των προτέρων τα αισθητήρια όργανα, τα οποία του δίνουν τη δυνατότητα να αισθάνεται, όταν ολοκληρωθεί η ανάπτυξή τους. Για περαιτέρω διευκρίνιση ο φιλόσοφος αναφέρει την ακοή και την όραση ως παραδείγματα, με τα οποία δείχνει ότι ο άνθρωπος διαθέτει πρώτα τη δυνατότητα να ακούει και να βλέπει και στη συνέχεια ακούει και βλέπει. Στη συνέχεια, αναφέρεται στις αρετές αντιθετικά προς τα φυσικά γνωρίσματα. Συγκεκριμένα, στις ηθικές αρετές προηγείται η ενέργεια, δηλαδή η εξάσκηση, η επανάληψη μιας ενέργειας και ακολουθεί η κατάκτηση της ηθικής αρετής. Αλλά για να γίνει η αρετή από προδιάθεση αποκτημένη ιδιότητα, είναι ανάγκη ο άνθρωπος να ασκηθεί σε αυτή. (παράδειγμα πρακτικών τεχνών και από τον χώρο της ηθικής).

- Διάκριση «δύναμης» και «ενέργειας»
- Χρήση αντίθεσης, παραδειγμάτων και αναλογίας.

Ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει τη θέση αυτή μέσω του παρακάτω **συλλογισμού**:

1^η προκείμενη: σε όσα υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως (παράδειγμα των αισθήσεων της όρασης και της ακοής) προηγείται η ύπαρξη και η δυνατότητα μιας ενέργειας και ακολουθεί η ενέργεια, η πραγμάτωση της δυνατότητας (δύναμις > ενέργεια)

2^η προκειμένη: στις ηθικές αρετές προηγείται η ενέργεια, ο εθισμός και η επανάληψη μιας πράξης και ακολουθεί η κατάκτησή τους,

Συμπέρασμα: οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αφού δεν ακολουθούν την πορεία όσων υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως.

B3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: «Η ψυχή του ανθρώπου ... ηθικές και διανοητικές», σχολικό βιβλίο, σ. 152, 153

B4. ούσης: εξουσία, παροντικός

ἔσχηκε: σχήμα, ανθεκτικός

πεφυκότων: ευφυΐα, ἔμφυτος

χρησάμενοι: κατάχρηση, εύχρηστος

μανθάνομεν: εκμάθηση, αμαθής

Γ1. Διότι νομίζω πως εσείς δεν αγνοείτε ότι πλέον πολλά γεγονότα τέτοια έχουν συμβεί, τα οποία αρχικά όλοι ανεξαιρέτως θεώρησαν ότι είναι συμφορές και συμπόνεσαν αυτούς που τα έπαθαν, αλλά αργότερα κατάλαβαν ότι αυτά τα ίδια είχαν γίνει πηγή πολύ μεγάλων καλών. Γιατί όμως πρέπει να μιλάμε για τα μακρινά; Ακόμα και σήμερα θα διαπιστώναμε ότι οι πόλεις που έχουν βέβαια τα πρωτεία, εννοώ την Αθήνα και τη Θήβα, δεν απέκτησαν μεγάλη ανάπτυξη με την ειρήνη, αλλά από τα γεγονότα τα οποία τους επέτρεψαν, αφού προηγουμένως γνώρισαν ατυχίες στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, να ανακάμψουν πάλι. Χάρη σε αυτά η μία έγινε επικεφαλής των Ελλήνων, ενώ η άλλη σήμερα έχει γίνει τόσο ισχυρή, όσο κανείς ποτέ ως τώρα δεν περίμενε ότι θα γίνει. Διότι η φήμη και η δόξα αγαπούν να προέρχονται όχι από την ησυχία αλλά από τους αγώνες.

Γ2. ἔ, πορρωτάτω, εὔ, ὑμῶν αὐτῶν, ἡγεμόσι

ῶετο, ὑπειληφθαι, τοῖς πεισομένοις, γνοίη, κατάστηθι.

Γ3 α. ὕμᾱς : υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου «οὐκ ἀγνοεῖν» (ετεροπροσωπία)

συμφοράς : κατηγορούμενο στο «ἄς» μέσω του συνδετικού «εἶναι»

τοῖς παθοῦσι : επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της, ως αντικείμενο στο «συνηνέχθησαν»

τι : αιτιατική της αιτίας στο «δεῖ»

λαβούσας : κατηγορηματική μετοχή (που εξαρτάται από το «εὔροιμεν ἄν»), αναφέρεται στο «τάς πόλεις».

ἡγεμόνα : κατηγορούμενο στο «τήν μέν» μέσω του «καταστᾶσαν».

Γ3 β. → Ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γάρ ἐπιφάνειαι καί λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας

ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῖεν.

→ Ὁ ῥήτωρ εἶπεν τάς γάρ ἐπιφανείας καί λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ'

ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλεῖν.